

УДК 911.373(477.83)

ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПРИКОРДОННЯ: НИЗИННИЙ РІВЕНЬ

О. Костів, Н. Прицюк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. П. Дорошенка, 41, м. Львів, 79000, Україна*

Схарактеризовано особливості демографічних процесів українсько-польського прикордоння в межах Яворівського р-ну України та Любачівського повіту Польщі, виконано їхнє зіставлення з демографічними процесами Львівщини та Підкарпатського воєводства. Розглянуто динаміку кількості населення регіону та головні чинники її формування, внутрішньотериторіальну диференціацію показників природного та механічного руху населення (на рівні сільських рад і гмін). З'ясовано, що на розвиток демографічних процесів у регіоні впливають не лише державні соціально-економічні чинники, а й регіональні, зумовлені особливостями прикордонного положення території та її географічного середовища.

Ключові слова: українсько-польське прикордоння, демографічні процеси, показник народжуваності, показник смертності, природний приріст, міграційні процеси, сільська рада, гміна.

Досліджувана нами частина українсько-польського прикордоння (Яворівський р-н Львівської обл. України та Любачівський повіт Підкарпатського воєводства Польщі) простягається по обидва боки державного кордону. Ми розглянемо його як єдиний, цілісний регіон, що має низку спільних ознак, які впливають на формування демографічних процесів регіону, зокрема природного та механічного руху населення, формування його статево-вікової структури та трудового потенціалу, рівня урбанізації тощо. Яворівщина та Любачівщина майже однакові за площею (1 544 і 1 308 км²), розташовані в межах природно-ресурсної системи Розточчя, мають периферійне положення, низький рівень урбанізації та соціально-економічного розвитку порівняно з іншими регіонами України та Польщі тощо. Через територію прикордоння проходить транспортний коридор загальноєвропейського значення, є пункт перетину кордону (Краковець–Корчова). У межах досліджуваного регіону активні процеси економічного співробітництва. Зокрема, Яворівщина отримує найбільше інвестицій з Польщі. На її території діють 12 спільних українсько-польських підприємств. Яворівський р-н і Любачівський повіт, як і загалом Львівщина та Підкарпатське воєводство, входять до міждержавної регіональної асоціації єврорегіон "Карпати" та розвиваються відповідно до погоджених програм соціально-економічного, культурно-гуманітарного характеру і загальноєвропейських критеріїв для спільного вирішення, насамперед, соціально-економічних проблем. Як українське, так і польське прикордоння, з огляду на господарські потенціали, не відіграють особливо вирішальної ролі в системах економік своїх країн, проте вони виконують важливу стратегічну функцію як прикордоння в міждержавному та європейському значеннях, посідаючи важливе місце в інтеграційних процесах. А це, відповідно, зу-

мовлює актуальність дослідження особливостей демографічних процесів українсько-польського прикордоння, зокрема на низинному рівні.

Під час дослідження цієї тематики теоретико-методичними засадами слугували наукові праці С. Пирожкова, О. Хомри, І. Дудника, Т. Панасенка, А. Яроша, М. Фляги, П. Еберхартда [3, 7, 1, 8, 12, 11] та ін.

Ми використовували матеріали поточних статистичних обліків населення Львівського обласного управління державної статистики, Яворівського управління районної статистики та Статистичного управління у Ряшеві та Любачеві [9, 10, 13, 14].

В останні роки комуністичного правління Польща та Україна перебували в дуже схожій ситуації. Наприклад, Польща 1976–1989 рр., а Україна у 1990-х роках зазнали величезної економічної, політичної та соціальної кризи. Проте для переходу до ринкової економіки обидві країни обрали два різні шляхи: у Польщі ми були свідками шокової терапії і глибоких змін у формах власності, тоді як в Україні – дуже повільних змін, спричинених постійними поверненнями до централістської економіки [2]. Саме це зумовило сучасний рівень розвитку обох країн. Отже, стан демографічних процесів, що склалися в українсько-польському прикордонні, є наслідком складного перебігу подій як минулого, так і сьогодення. З одного боку, він зумовлений політичними, економічними, соціально-психологічними та іншими чинниками, а з іншого – перебуває під впливом несприятливих соціально-економічних тенденцій, які спровокували зниження кількості народжених та міграційний відтік.

Кількість населення українсько-польського прикордоння 2006 р. становила 179,2 тис. осіб (українського – 122,2, польського – 57,0 тис. осіб), щільність населення – 62 осіб/км² (79,1 і 43,6 осіб/км²). Більша кількість населення проживала в Яворівському р-ні – 122,2 тис. осіб, або 4,3 % загальної кількості населення Львівщини, дещо менша – в Любачівському повіті – 57,0 тис. осіб, або 2,7 % населення Підкарпатського воєводства. Упродовж 1995–2006 рр. кількість населення прикордоння зменшилась на 3,8 тис. осіб. Зазначимо, що темпи зменшення кількості населення Яворівського р-ну, в середньому 190 осіб за рік, є вищими, ніж у Любачівському повіті – 120 осіб за рік, що пов'язано з більшими показниками природного зменшення, особливо сільського населення українського прикордоння.

У регіоні кількісно переважає сільське населення – 58,4%, що пов'язано з низьким рівнем розвитку господарства. Наприклад, у 2006 р. кількість сільського населення Яворівщини становила 67,3 тис. осіб, або 55,1% від загальної кількості населення району, кількість міського населення – 54,9 тис. осіб, або 44,9%. Кількість сільських жителів Любачівщини становила 37,4 тис. осіб (65,6%), а міських – 19,9 тис. осіб (34,4%).

Динаміка кількості населення тієї чи іншої території, що є одним з показників демографічної ситуації, перебуває під впливом двох найважливіших чинників: природного руху населення та його міграцій, які, залежно від тих чи інших соціально-економічних умов, можуть значно “коригувати” збільшення або зменшення кількості населення. Зокрема, упродовж 1995–2006 рр. у регіоні зменшився показник народжуваності та підвищився показник смертності, а також зафіксовано від’ємні значення міграційних процесів, що призвело до зменшення кількості населення.

Особливістю динаміки населення українсько-польського прикордоння є те, що в Яворівському районі зменшення кількості міського населення є більшим (на 2 тис. осіб за 1995–2006 рр.), ніж сільського (на 300 осіб). Проте з 2003 р. зареєстровано незначне збільшення кількості міського населення – з 54,3 до 54,9 тис. осіб у 2006 р., а сільського населення, навпаки, зменшення – з 68,7 до 67,3 тис. осіб, що спричинено відміннос-

тями міграційних процесів серед міського та сільського населення. Наприклад, для міського населення характерне зменшення міграційного впливу, а для сільського, навпаки, збільшення. У Любачівському повіті ситуація є протилежною: кількість сільського населення протягом досліджуваного періоду зменшилась майже на 3 тис. осіб, а кількість міського, навпаки, збільшилась на 1,5 тис. осіб.

Під час дослідження виявлено, що протягом останніх 12 років найзначніше зменшення кількості населення відбулось у міських поселеннях українського прикордоння, зокрема, у містах Новояворівське (на 1,3 тис. осіб) і Яворів (на 1,1 тис. осіб) (рис. 1). Проте у м. Новояворівське за останні три роки зафіксовано незначне збільшення кількості його населення. Це свідчить про особливості соціально-економічного розвитку цих міст. Найменше зменшення кількості населення характерне для таких селищ, як Краковець, Немирів та Шкло – 0,2 тис. осіб. Найбільше кількість населення зменшилась з боку польського прикордоння в м. Олешичі (на 0,4 тис. осіб), що спричинено збільшенням міграційного впливу, а найменше – у містечку Нароль (на 40 осіб). Збільшення кількості міського населення прикордоння зафіксовано у м. Чесанів (71 осіб) та смт Івано-Франкове (1 тис. осіб).

Для регіону характерні деякі внутрішньотериторіальні відмінності формування кількості сільського населення. Наприклад, майже у половині сільських рад Яворівщини простежено збільшення кількості населення, причому більшість цих сіл розташовані біля міських поселень, у тім числі обласного центру – Львова. Максимальне збільшення кількості населення протягом досліджуваного періоду зафіксовано у Верблянській сільраді – на 267 осіб. З боку польського прикордоння збільшення кількості сільського населення відбулося лише в гміні Горинець-Здруй – на 33 особи. Найзначніше зменшення кількості сільського населення зафіксовано у гміні Чесанів (на 405 осіб) та Залузької сільради (240 осіб). Для більшості сільських поселень характерне зменшення кількості населення (61–120 осіб) (див. рис. 1).

З початку 1990-х років в Україні та Польщі відбувається поступове природне зменшення кількості населення, проте їхні показники різняться. Показники відтворення населення українсько-польського прикордоння значно вирізняються на регіональних і загальнодержавних рівнях. Якщо Львівська обл. за показником народжуваності на 1 000 осіб (10,6 ‰) посідає десяте місце серед областей України, то Яворівський район (13,1 ‰) – друге місце серед районів області. Відповідно, Підкарпатське воєводство (9,6 ‰) займає за цим показником одинадцяте місце серед воєводств Польщі, а Любачівський повіт (9,3 ‰) – сімнадцяте серед повітів воєводства.

Упродовж 1995–2006 рр. в українсько-польському прикордонні простежено тенденцію до зменшення кількості народжених. Зменшення народжуваності відбувалось швидшими темпами у польському прикордонні – у період 1995–2006 рр. показник народжуваності знизився на 1,4 ‰, тоді як в українському пограниччі – лише на 0,2 ‰. У Любачівському повіті кількість народжених щорічно зменшувалась. У Яворівському р-ні зменшення відбувалось до 2001 р., проте у наступні роки зафіксовано позитивні тенденції в її динаміці. На збільшення рівня народжуваності Яворівщини впливає рівень шлюбності населення, який, до речі, 2006 р. був найвищим (7,3 ‰) серед районів Львівщини.

Майже протилежна динаміка рівня смертності населення порівняно між українським і польським прикордонням. Якщо в Яворівському р-ні коефіцієнт смертності за 11 років збільшився на 0,6 ‰, то у Любачівському повіті він незначно знизився – на 0,6 ‰. Зазначимо, що найвищий рівень смертності на Яворівщині зафіксовано 2005 р.

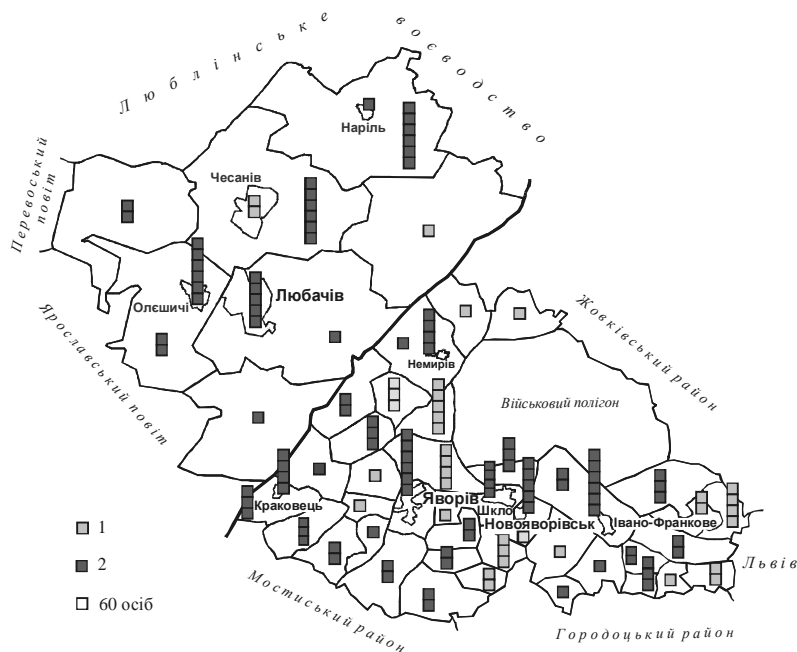

Рис. 1. Динаміка кількості населення Яворівського району та Любачівського повіту впродовж 1995–2006 рр.: 1 – збільшення; 2 – зменшення.

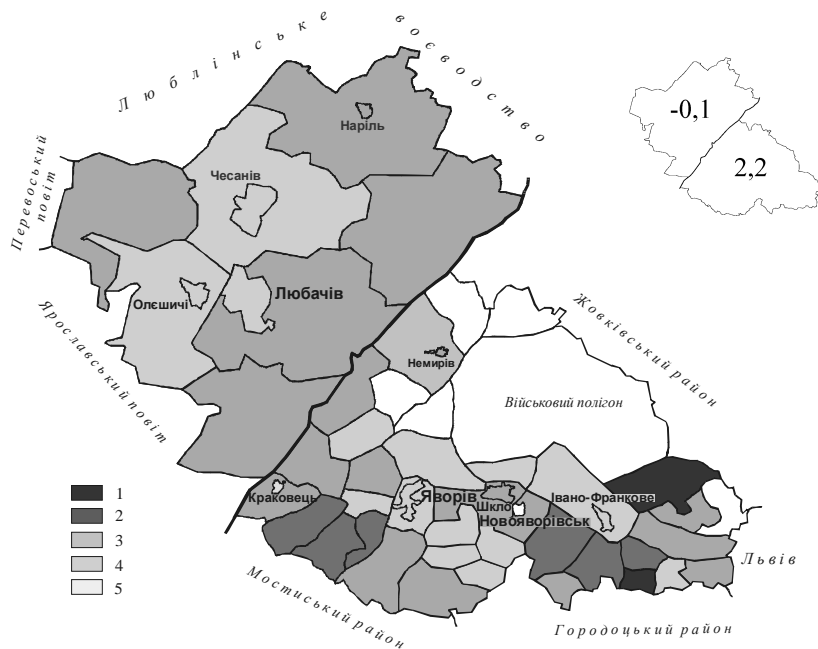

Рис. 2. Природний приріст, зменшення населення на 1 000 осіб у 2006 р.: 1 – від -19,6 до -12,6; 2 – від -12,8 до -6,5; 3 – від -6,4 до -0,1; 4 – 0–6,2; 5 – 6,3–12,6.

(11,4 ‰), а в Любачівському повіті ще 1995 р. (10,3 ‰). У 2006 р. коефіцієнт смертності населення Яворівського р-ну був нижчим від загальнообласного показника (13,5 ‰), який за найнижчим коефіцієнтом смертності посідав четверте місце серед областей України. Рівень смертності Любачівського повіту в цьому ж році становив 9,4 ‰ і перевищив на 1,1 ‰ показник Підкарпатського воєводства, який був найменший серед воєводств Польщі.

Для України (-6,3 ‰) і Львівщини (-2,9 ‰) характерне природне зменшення кількості населення. Натомість для Польщі (0,1 ‰) 2006 р., на відміну від попередніх років, характерне незначне природне збільшення кількості населення, зокрема й для Підкарпатського воєводства (1,3 ‰). Проте на низинному рівні простежено дещо іншу ситуацію (рис. 2, 3). Яворівщина – єдиний в області район з природним приростом населення (2,2 ‰), серед міського населення – 6,1, сільського – -0,9 ‰. Зазначимо, що позитивні показники в районі зберігалися впродовж усього досліджуваного періоду (1995–2006), головню, завдяки природному приросту міських жителів, бо в сільській місцевості природне зменшення кількості населення зафіксовано ще з 1997 р. Максимально кількість народжених перевищувала кількість смертей у містах Новояворівське (9,5), Яворів (5,7), селищі Івано-Франкове (1,3 ‰). Любачівщина – один із трьох повітів Підкарпатського воєводства, для якого характерне незначне природне зменшення (-0,1 ‰) (див. рис. 3). Міським поселення повіту, окрім м. Нароль, притаманне природне збільшення кількості їхнього населення (див. рис. 2). Максимальні показники зафіксовано у містах Чесанів (3,6 ‰), Любачів (1,7), Олешичі (1,9). Проте серед сільських жителів більшості гмін простежено середні в межах досліджуваної території показники природного зменшення населення (від -6,4 до -0,1 ‰).

Структура населення досліджуваного прикордоння з боку економічних вікових груп є дещо іншою від структур воєводства та області – 22,3 і 17,5 % становлять особи, молодші від працездатного віку, 62,5 і 60,5 % – у працездатному віці, а 15,2 і 22,0 % – особи, старші від працездатного віку. Дещо ліпше сформована вікова структура населення Яворівщини (21,0, 60,9 і 18,1 %), ніж області загалом, що пояснюють, насамперед, вищими показниками природного приросту та незначним зменшенням кількості його населення порівняно зі зменшенням кількості населення області впродовж тривалих років. Зазначимо, що в польському повіті відсоток осіб допрацездатного й працездатного віку є на 1,7 і 0,9 відсоткового пункта вищими, ніж в українському районі. Проте частка осіб працездатного віку з українського боку прикордоння перевищує аналогічний показник (на 2,2 відсоткового пункта) з польського боку. Така ситуація відображена в показниках демографічного навантаження працездатних осіб непрацездатними. Наприклад, на 100 осіб працездатного віку з польського боку припадало 63 непрацездатні особи, відповідно, з українського – 62 особи. У Любачівському повіті більший показник демографічного навантаження склався завдяки більшій частці дітей, а Яворівського району – завдяки більшій частці людей похилого віку.

Населення працездатного віку – головна група як за кількістю, так і за місцем у процесі відтворення населення. Економічна активність працездатного населення зумовлює особливості його матеріального забезпечення, яке витрачається як на власну життєдіяльність та розвиток, так і на утримання дітей та, певною мірою, населення похилого віку. Матеріальне забезпечення значної частини населення українсько-польського прикордоння відбувається завдяки його міграційній активності.

Населення прикордоння має всі сприятливі передумови та можливості для міграцій, у тім числі трудових. Через пункт перетину кордону Краковець–Корчова відбувається

міграція громадян українського прикордоння на територію польського, та навпаки. Мігрують малі й середні підприємці, які займаються так званим човниковим бізнесом, трудові мігранти з українського боку, які зайняті короткочасними сезонними роботами у сільському господарстві та будівництві; особи, що здійснюють прикордонний рух для продажу таких товарів, як спирт, цигарки тощо. Завдяки цьому значна кількість населення прикордоння саме на низинному рівні отримує головні доходи. Тривалість перебування мігрантів на роботі за кордоном становить зазвичай від двох тижнів до кількох років, у середньому близько шести місяців. У 2006 р. українсько-польський кордон перетнуло 19,4 млн. осіб, що на 10,1 % більше, ніж попереднього року [14]. Із шести кордонних переходів на Краковець–Корчова припадало 15,8 % перехожих. У цьому ж році в прикордонних з Україною воєводствах отримало дозвіл на працю 264 українців, з яких 140 – у Підкарпатському. Майже 3/4 осіб, які мають досвід трудових міграцій, орієнтовані на повторення поїздок [4].

Зазначимо, що роль українсько-польського прикордоння як на регіональному, так і на локальному рівнях з господарської позиції обох країн є досить низькою та їхнє значення в цьому плані фактично не змінюється. Заходи, необхідні для поліпшення демографічних процесів у регіоні, повинні бути спрямовані на залучення людей у сферу праці, подолання безробіття, з українського боку – особливо поліпшення політики заробітної плати, житлової, податкової та ін. Головний чинник міграційного впливу населення регіону дослідження – економічний. Безробіття та низький рівень оплати праці спонукають значну частину економічно активних громадян до трудової міграції. На досліджуваній території українсько-польського прикордоння кількість зареєстрованих безробітних становила 8 178 осіб. Рівень безробіття в Любачівському повіті є дуже високим (20,4%) і перевищує показник воєводства (16,5). В Яворівському районі аналогічний показник (4,4 %) також перевищує обласний (2,7 %) ¹.

Міграційне зменшення кількості населення прикордоння 2006 р. становило 539 осіб, або -3,0 % та було більшим, ніж загалом по Львівщині (-0,5 %) та Підкарпатському воєводстві (-1,9 %). У Яворівському районі сальдо міграції населення становило 329 осіб, або -2,7 %, у Любачівському повіті – 210 осіб або -3,6 % і було одним з найбільших серед повітів воєводства (рис. 4). Зазначимо, що для всіх гмін Любачівщини характерний від'ємний показник міграційного приросту (від -1,0 до -5,0 %). Показник сальдо міграції населення прикордоння впродовж 1995–2006 рр. постійно змінювався у бік як збільшення, так і зменшення. З боку польського прикордоння простежено більше значення від'ємного сальдо міграції населення. Наприклад, якщо найменше значення цього показника у Любачівському повіті становило -3,4 % 2004 р., то в Яворівському районі лише -2,2 % в 2001 р. Максимальне значення міграційного зменшення кількості населення Любачівського повіту становило -5,5 % в 1999 р., а з українського боку – (-5,3 %) в 1997 р. Дуже великі показники від'ємного сальдо міграції були в м. Новояворівське впродовж 1990-х років і становили від -13,0 до -35,8 %.

Напрями міграційних потоків населення українського та польського прикордоння дещо відрізняються. Наприклад, найбільша кількість виїздів населення з Любачівського повіту та Підкарпатського воєводства припадала на країни Північної Америки та Європи (Німеччина, Іспанія, Італія, Франція, Австрія). Останніми роками еміграція населення Польщі за кордон, зокрема для пошуку праці, збільшилась із вступом країни до Європейського Союзу та лібералізації спільного ринку праці. Щодо Яворівського району та Львівщини, то за рейтингом найвищих показників міграційного впливу їхнього на-

¹Методологія визначення безробітних осіб в обох країнах різна, звідси й висока різниця в показниках.

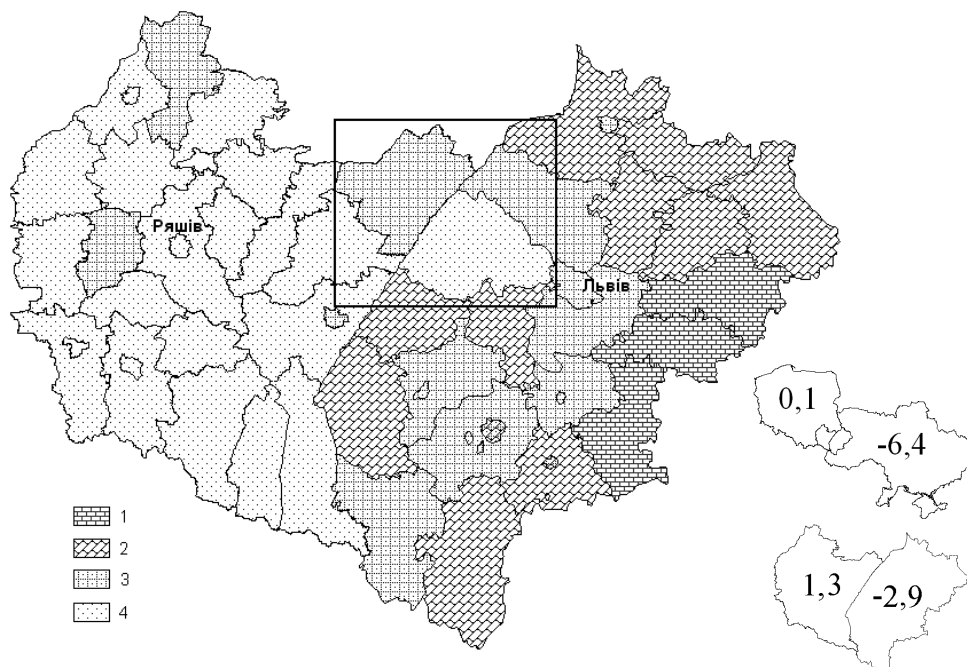

Рис. 3. Природний приріст, зменшення кількості населення на 1 000 осіб у 2006 р.: 1 – від -9,2 до -6,2; 2 – від -6,1 до -3,1; 3 – від -3,0 до 0; 4 – 0,1–2,5.

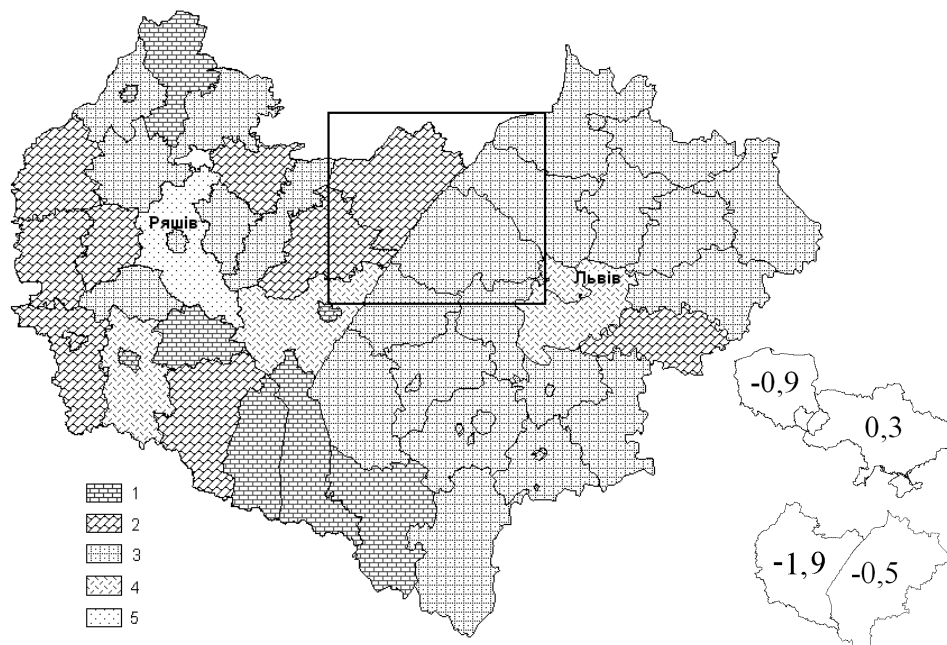

Рис. 4. Міграційний приріст, зменшення кількості населення на 1 000 осіб у 2006 р.: 1 – від -6,1 до -4,1; 2 – від -4,0 до 2,0; 3 – від -1,9 до 0; 4 – 0,1–2,1; 5 – 2,2–3,4.

селення перші два місяці припадали на Росію та США. Значна кількість українців працевлаштовується також у країнах Центральної та Південної Європи.

Отже, демографічні процеси досліджуваної території впродовж 1995–2006 рр. супроводжувалися зменшенням кількості населення; зниженням рівня народжуваності та підвищенням рівня смертності, що зумовили депопуляційну складову демографічної динаміки польського прикордоння та серед сільського населення українського прикордоння; негативні міграційні процеси населення прикордоння є одним із головних чинників зменшення кількості його населення та впливає на зниження природного приросту, деформацію статеву-вікової та сімейної структур населення тощо.

-
1. Дудник І. М., Панасенко Т. В. Низова демографічна система. – Полтава, 1996. – 200 с.
  2. Парадиш Я. Польща і Україна: демографічні наслідки двох шляхів відходження від комунізму // Регіон. економіка. – 2004. – № 1. – С. 35–47.
  3. Пирожков С. І. Демографічний фактор у глобальній стратегії розвитку України // Демографія та соціальна економіка. – 2004. – № 1–2. – С. 5–20.
  4. Позняк О. В. Стратегія державної політики у сфері зовнішньої трудової міграції // Демографія та соціальна економіка. – 2005. – № 1. – С. 78–84.
  5. Прицюк Н. Демогеографічна ситуація західноукраїнського пограниччя: Монографія. – Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 151 с.
  6. Прицюк Н., Фляга М. Особливості демографічних процесів українсько-польського прикордоння // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. геогр. – 2007. – Вип. 34. – С. 210–222.
  7. Хома О. У. Зовнішня трудова міграція населення як “школа” демократії (на матеріалах зовнішньої трудової міграції населення західного прикордоння України) // www.democracy.kiev.ua.
  8. Ярош А. Прикордонний регіон південно-східної Польщі: здобутки і перспективи розвитку // Регіон. економіка. – 2000. – № 2. – С. 147–151.
  9. Województwo Podkarpackie. Podregiony, powiaty, gminy. – Rzeszów: Urząd Statystyczny w Pzeszowie, 2005. – 330 s.
  10. Pogranicze polsko-ukraińskie / Red. naukowa B. Kowalko i A. Miszczuk. – Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Zamościu, 2005. – 342 s.
  11. Eberhardt P. Przemiany demograficzne na pograniczu polsko-ukraińskim / Przegląd geograficzny. – Warszawa: Wyd. Naukowe PWN, 1996.
  12. Flaga M. Procesy demograficzne oraz ich uwarunkowania w zachodnich obwodach Ukrainy w okresie przemian ustrojowych. – Lublin: Wyd. UMCS, 2006. – 155 s.
  13. <http://www.stat.lviv.ua>. Головне управління статистики у Львівській області.
  14. <http://www.stat.gov.pl/rzesz>. Urząd Statystyczny w Pzeszowie.

**DEMOGRAPHIC PROCESSES
IN UKRAINIAN-POLISH FRONTIER: BASE LEVEL****O. Kostiv, N. Prytsyuk**

*Ivan Franko National University of Lviv,
P. Doroshenko St., 41, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

The peculiarities of demographic processes in Ukrainian-Polish frontier within the boundaries of Javoriv district (Ukraine) and Lubachiv district (Poland) have been characterised, their comparing with the demographic processes of Lviv region and Podkarpatska region has been made. The dynamics of the population quantity of the region has been revealed as well as the territorial differentiation distinctive features of natural and mechanical migration of the population. It has been investigated that the region has been influenced not merely by the state social-economic factors, but also by the regional ones, caused by the peculiarities of the frontier position of the territory and its geographical environment.

Key words: Ukrainian-Polish frontier, demographic processes, index of birth rate, index of death rate, natural increase, migration processes, village council.

Стаття надійшла до редколегії 04.09.2007

Прийнята до друку 25.10.2007